

ПОЕЗИЯТА НА ПЕЙО ЯВОРОВ В ПРЕВОД НА СЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ¹

Жоржета Чолакова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Жоржета Чолакова. Поэзия Пейо Яворова на славянских языках

Статья предлагает обозрение изданий – самостоятельных и коллективных, – формирующих литературное бытие П. К. Яворова во вненациональном славянском контексте. На основании богатого эмпирического материала проанализованы общие и специфические характеристики издательских проектов, а также доминирующие творческие профили переводчиков, принимавших участие в них. Моноперсональные издания поэзии Яворова осуществлялись только в западнославянском и восточнославянском контексте, причем первой вышла книга на польском, содержащая переводы Ванды Смоховской. В странах бывшей Югославии, однако, стихи поэта появлялись только в литературной периодике и в антологиях болгарской литературы. Таким образом, становится видна парадоксальная для южнославянской рецепции ситуация: независимо от того, что как раз на сербском языке появился самый первый перевод стихов Яворова (стихотворение Армяне, 1914), самостоятельного издания его лирики на сербском, хорватском и словенском языках пока нет.

Ключевые слова: П. К. Яворов, переводная рецепция, В. Смоховска, Л. Кроужилова, Я. Кошка, Л. Озеров

Zhorzheta Cholakova. The Poetry of Peyo Yavorov in Slavic Languages

The article offers an overview of the book publications, both individual and collective, through which Yavorov's literary existence is shaped in an international Slavic context. Based on rich empirical material, the general and specific characteristics of the publishing projects are analyzed, as well as the dominant creative profiles of the translators involved. Monopersonal editions of Yavorov's poetry exist only in West Slavic and East Slavic contexts, the first being the Polish book collecting Wanda Smochowska's translations. In the countries of the former Yugoslavia, however, his poems have been presented only in literary periodicals and in anthologies of Bulgarian literature. Thus, the paradoxical situation of the South Slavic reception becomes apparent: although the first translation of Yavorov appeared in Serbian (the poem *Arme-*

¹ Подготовката на настоящия преглед на преводната рецепция на Яворов на славянски езици се осъществи благодарение на колегиалната помощ от страна на проф. д-р Людмил Димитров, доц. д-р Дарина Дончева, доц. д-р Димитрина Хамзе, доц. д-р Марияна Бийелич и гл. ас. д-р Марцел Черни, на които изразявам своята благодарност.

nians from 1904), there are still no separate editions of his lyrics in Serbian, Croatian, and Slovenian.

Key words: P. K. Yavorov, translation reception, W. Smochowska, L. Kroužilová, J. Koška, L. Ozerov

В желанието си да проследим преводната рецепция на Пейо Яворов (1878 – 1914) в славянския свят, се озовахме в ситуация, която не би могла да бъде сведена до лесно разпознаваеми закономерности, дори напротив – картината, която предстои да очертаем, се оказва изпъстрена и с изненадващи факти. Независимо обаче по какъв начин, в какъв тип издания, с какви издателски цели, при какви обстоятелства се появява Яворов на различни славянски езици всеки чуждоезиков отглас на неговото поетическо слово разширява езиковата и културната територия на литературното му битие, а заедно с вписването му в различни чуждонационални културни контексти става възможно утвърждаването му като значимо не само за българската, но и за европейската литература явление. Направихме опит да достигнем до всички книжни издания на Яворов на славянски езици, но е необходимо те тепърва да бъдат много по-внимателно проучвани не само като проблем на транслатологията, но и като отражение на националните и извъннационалните социокултурни динамики, определящи неравния пулс на литературното самоосъзнаване. Преводната рецепция е изключително съществен фактор за осигуряване на жизнена среда на литературните текстове, разбирани не в тяхната детерминирана генеративна рамка, закотвена в езиковия и културноисторическия им национален корен, а като съставна част на световната култура и като послания на човешката духовна природа. Същевременно чрез преводната рецепция – особено книжната² – се придава както общозначим статут на съответното поетическо творчество, така също се отразяват специфичните обстоятелства, при които се осъществява съответният междулитературен диалог.

Когато се разглежда този процес с оглед на славянския културен ареал, преводната рецепция придобива допълнително измерение, отреагиращо

² На този етап остават встрани от нашето внимание преводните публикации в литературната периодика, тъй като това изисква друг тип изследователска работа с участието на солиден екип от чуждестранни българисти. Освен това голяма част от периодичните издания твърде често изразяват позицията на определен кръг от съмишленици, обединени от специфични естетически възгледи или от техните персонални литературни контакти, и невинаги могат да се приемат за знакови по отношение на участието на даден писател в съответния нов национален контекст. В случаите обаче с безспорни по своята значимост автори, като Яворов например, проучването на преводните публикации в чуждоезиковата литературна периодика е наложително, тъй като изпълва с важно съдържание картината на неговото извъннационално битие.

на онази идейна мотивация, която е обусловена от принадлежността на писателя към славянската културна общност. Така например първата сръбска антология на българската поезия от 1909 г., в която са включени и стихотворения на Яворов, е озаглавена *Из южнославянската лирика* и представя българската поезия заедно със словенската. През първото десетилетие на XX век (а и след това) голяма част от публикуваните преводи на произведения на български писатели, при това както в периодиката, така и в книжни издания с различен национален адрес, е израз на емпатичното желание за опознаване и общуване с българската литература именно *защото е славянска*. От по-ново време паратекстуално обозначаване на тази мотивация предлагат двете украински антологии на Роман Лубкивски – *Славянско небе (Слов'янське небо, 1972)* и *Славянска лира (Слов'янська ліра, 1983)*. В този смисъл проследяването на рецепцията на писател от славянска страна в славянски контекст би задало допълнителен интересен ракурс към настъпилите през миналия век модификации на славянската идея и би очертало релефа на нейните литературни проявления в зависимост от променящите се извънлитературни и нехудожествени зависимости. Въздействието на тази идеологическа конвенция се проявява както в индивидуалните избори на преводачите (когато те наистина разполагат с творческа свобода при селекция на произведенията), така и в изданията, които излизат в представителни за културната политика на съответната страна държавни издателства. Всеизвестно е, че в редица случаи публикуваните в периодични издания преводи влизат след това в книжни издания, което предразполага преводачите да редактират своите първоначални преводни варианти. Тази издателска ситуация е интересна включително и с оглед на направените промени, които най-често са следствие от откривателската работа на преводача интерпретатор по отношение на детайли в художествения изказ, незабелязани при първоначалната работа над текста, и води до по-дълбочинно разбиране на образния потенциал на оригинала. В други случаи обаче публикуваните във вестници и списания преводи остават без продължение и без втори шанс. През последните десетилетия с навлизането на интернет комуникацията се обособяват като отделна група преводите, публикувани в различни персонални блогове на преводачи. Разликата между принтирания и електронния вариант се състои в това, че във виртуалното пространство при завръщане на преводачите към по-стари техни преводи внесените от тях промени са на практика непоследими.

Книжните издания, представящи Яворов в превод на различни славянски езици, са многобройни и не гарантираме изчерпателност на изложението. Основен фокус ще бъдат тези, които сме ползвали за източник

на представените по-долу преводи, но няма как да не ги мислим като етапи от един дълъг процес и да не засегнем наличието на предходни и следходни издания. Изборът ни точно на тези преводи е мотивиран преди всичко от техните художествени качества, но в някои случаи същите преводи се явяват единствените литературни свидетелства на книжно издание на Яворовата поезия на чужд славянски език. Ето защо смятаме, че пред нас се открива възможността да проследим траекторията на най-значимите книжни издания и да провидим чрез тях някои както закономерни, така и парадоксални аспекти на Яворовата рецепция, а защо не и на рецепцията на българската литература въобще.

Реконструкцията на този процес ни поставя пред множество въпроси, отнасящи се до извъннационалното литературно битие на Яворов. И макар неговото значение на национален писател да е оспорвано от някои български писатели и литературни критици, именно преводната рецепция утвърждава името му на велик поет (напр. полската книга *Яворов. Избрани стихове* от 1947 г. в превод на Ванда Смоховска за първи път представя Яворов в самостоятелно книжно издание във време, когато поезията му е била противоречиво оценявана от българската критика). От транслатологична гледна точка изследователският потенциал на предложената тема засяга въпроса за типичните за поетиката на символизма идейни, образни и дискурсивни характеристики, които присъстват в преводните интерпретации, но също така и за уникалността на авторовия глас и трудно преводимата експресивност, дължаща се например на фолклорнопесенната ритмика или на архаизмите и диалектизмите с поетическа функция. Темата за преводната рецепция на Яворов отваря и още една недостатъчно изследвана проблематика, свързана с промяна както в биограмната визитка на преводачите, така и във все по-забележимата им принадлежност към академичните среди. В този смисъл чрез преводната рецепция на Яворов бихме могли да проследим процеса на обособяване на ново поколение професионално квалифицирани преводачи, които вече имат или тепърва ще получат признание не само в литературните, но и в научните среди (напр. Ванда Смоховска, Ян Кошка, Лудмила Кроужилова, Дмитрий Марков, Лев Озеров и др.). Следователно с оглед на творческия профил на преводачите и на тяхната професионална локация отчетливо се проявява взаимовръзката между преводната рецепция и академичните центрове, свързани с развитието на чуждестранната българистика.

Краткостта на нашия обзор влиза в противоречие с един неоспорим и при това напълно закономерен факт – няма представително за българската поезия чуждоезично издание, което да не съдържа негови стихове. Преди обаче да се вгледаме в тези от тях, които смятаме за съществени и особено ценни от

литературноисторическа и/или художествена гледна точка, ще се спрем на онези, които представят неговата поезия самостоятелно. Оказа се, че още приживе Яворов е бил превеждан на различни славянски езици и публикуван в различни периодични списания извън България. Показателно е например, че през 1904 г. излиза и първият сръбски превод³ в сп. „Дело“ – това е Яворовото стихотворение *Арменци* в превод на М. М. Ускокович⁴, а през 1906 г. негови стихотворения са преведени на чешки от Франтишек Тихи и публикувани в сп. „Словански пршехлед“ (Slovanský přehled, бълг. „славянски преглед“). Доколкото ни е известно, сръбските преводи на Милутин Ускокович не са преиздавани в книжно издание, докато преводите на Фр. Тихи на Яворовите стихотворения са препечатани в първата чешка антология от 1909 г. (за нея вж. по-нататък) и придобиват по-широка популярност.

Във фокуса на нашето внимание обаче остават книжните издания, представлящи преводната рецепция на Яворов в славянския свят. Най-общо бихме ги разделили на две големи групи: от една страна – тези, които са изцяло посветени на Яворов, а от друга – антологиите, в които Яворов неотменно присъства като представител на българската поезия. Разбира се, всяка една от тези групи предлага разнообразни издателски решения. Така например преобладаващата част от моноперсоналните сборници съдържат стихотворения на Яворов, интерпретирани от един преводач, който най-често се явява и съставител на книгата (напр. В. Смоховска, Я. Урбанкова, Л. Кроужилова, Я. Кошка, В. Прокешова). Този принцип е водещ при полската, чешката и словашката рецепция. В някои случаи изданието е подготвено от двама преводачи. Пример за това е беларуското издание на П. Яворов *Пръстен с опал (Апалавы пяр-сцёнак, 1988)*, съдържащо преводи на Васил Я. Сахарчук (Василь Якаўлевіч Сахарчук, 1953 – 2003) и Нил Гилевич (Ніл Гілевіч, 1931 –

³ За преводите на Яворов на сръбски език вж. Радев 1992. Във връзка със сръбската рецепция на Яворов през първото десетилетие на XX век възниква интересен въпрос, провокиран от публичните му изявления против сръбската политика. Например в кратката си журналистическа бележка, озаглавена *Стотното сръбско изстъпление*, Яворов заявява: „Зрелището, което ни устройва Сърбия, е твърде любопитно, само че костува скъпо. Една нравствено и материално фалирала държавица – и може би именно защото е фалирала – обръща наопаки с авантюрите си целия Балкански полуостров. Тя създава почти революционни брожения в една австро-унгарска провинция, дирижира заговори в Черна гора, дели Македония с гърците, унищожават българските села под самата турско-българска граница! Тя ще оплени най-после и Кюстендил, и Дупница, и Самоков, като се промъкне през Турция“ (в. „Илинден“, 23 май 1908 г.). Това не е единствената публикация на сръбски преводи на Яворов от този период.

⁴ Първият сръбски преводач на Яворов – Милутин Ускокович (Милутин Ускоковић, 1884 – 1915), е юрист по образование, но се изявява и като ерудирани литератор. Автор е на романи и литературни есета, превежда от френски Ларошфуко.

2016). Поетическите книги, изцяло посветени на Яворов, обаче често са подготвяни от по-голям преводачески екип и това се забелязва най-вече в съветските издания: украинското (1988), както и повечето руски съветски издания, но също така дело на голям преводачески колектив е и второто полско издание (1972). Важно е да се отбележи, че не на всички славянски езици има самостоятелни издания на Яворов, но дори и в тези случаи са налични антологии, в които той е сред представителните имена на българската поезия. Такава е например издателската ситуация в южнославянския ареал – липсата на моноперсонални поетически книги на Яворов на сръбски, хърватски и словенски е частично компенсирана от издадените антологии на българската поезия/литература.

Моноперсонални издания на поезията на Яворов на славянски езици

За първи път книга на чужд славянски език, представяща поезията на Яворов, излиза през 1948 г. на **полски език**⁵. Реализацията на този издателски проект обаче се осъществява в България от Отдела за културни връзки с чужбина към Министерството на информацията и изкуствата⁶ в София – една от най-репресивните институции на изграждащата се по онова време тоталитарна държава, чието предназначение е да цензурира книжния пазар и да контролира межкултурните отношения. В библиотечните фондове това издание е датирано с 1947 г., докато на корицата (вж. илюстрацията) посочената година е 1948-а⁷. Официалната позиция на новоучредената власт не е особено приветлива към Яворов, но това не е изненадващо, като имаме предвид и предхождащата противоречива оценка за него: да припомним например казаното от Николай Райнов („недълготрайно явление в нашата литература“⁸). Факт е обаче, че през 1947 г. излиза и монографията на Георги Цанев *Пътят на Яворов*, в която от по-

⁵ За полската рецепция на Яворов вж. Милчаков 2011.

⁶ Държавната административна структура, предшестваща днешното Министерство на културата, е създадена след Втората световна война като наследник на Министерството на пропагандата.

⁷ Разликата в годината на изданието поставя въпроса за институцията, която го осъществява, тъй като през 1947 г. Министерството на информацията и изкуствата е закрито и на негово място е създаден Комитет за наука, изкуство и култура (до 1954 г.). Ако полската книжка с Яворови стихотворения излиза през 1947 г., то следва, че тя е сред неговите последни издателски инициативи. Ако обаче изданието е от 1948 г. (както е посочено на корицата), тогава защо негов „покровител“ е министерство, което вече не би трябвало да съществува?

⁸ Литературнокритическото есе на Н. Райнов за Яворов е от 1909 г. и е достъпно онлайн в сборника: П. К. Яворов. *Критически силуети (1901 – 1910)*. Съст.: Албена Вачева, Цветан Ракъовски. Варна: LiterNet, 2002.

зициите на своя обществено-политически авторитет българският литературовед прави позитивна преоценка на неговата идеология и задава нова посока на критическата му рецепция. Първото полско издание на Яворов следователно се вписва в началната фаза на новата критическа преоценка на поета, който все по-убедително ще формира европейската визия за българската литература.

Единствен преводач на тома с *Избрани стихотворения (Wiersze wybrane)* е Ванда Смоховска (1919 – 2011), която скоро след това ще се утвърди в българските и полските академични среди като изследовател на българската литература и на полско-българските литературни отношения. В България тя пристига през 1939 г., за да търси убежище от войната, а по времето, когато подготвя полското издание на Яворов, вече е завършила педагогика в Софийския университет и тепърва ѝ предстои да следва славянска филология. В този смисъл преводите, които В. Смоховска прави на Яворов, са сред първите ѝ значими изяви, предхождащи нейната изследователска работа в областта на сравнителното славянско литературознание. Автор на предговора е Петър Динеков, който в средата на 30-те години по време на двугодишната си специализация в университетите във Варшава и Краков непосредствено общува с полския език и култура, а по времето, когато подготвя заедно с Ванда Смоховска първото полско издание на Яворовата поезия, вече е избран за професор в Софийския университет. Творческото сътрудничество между Петър Динеков и Ванда Смоховска ще даде и други плодове – например при подготовката на превода на *Пан Тадеуш*, осъществен от Блага Димитрова, но с помощта на Ванда Смоховска, за чието книжно издание българският професор ще напише предговор, или в случаите, когато Петър Динеков участва като научен редактор на монографии на Ванда Смоховска. Първото книжно издание на Яворов на полски език следователно е безспорен израз на осъществения и видимо продуктивен творчески диалог между двама забележителни литератори, принадлежащи на академичните среди и родово свързани и с езика на оригинала, и с езика на превода – факт, чиято резултатност ще бъде доказвана от художествената и издателската практика през годините.

Второто полско моноперсонално издание на Яворов излиза през 1972 г., но с участието вече на повече преводачи. Към настоящия момент това е последната полска книга, самостоятелно представяща поета Яворов. Предложените по-долу полски преводи на негови стихотворения са именно от този том – *Избрана поезия (Poezje wybrane, 1972)*. Негов съставител, автор на предговора (с. 5 – 14) и преводач на част от стихотворенията е Анна Каменска (Anna Kamińska, 1920 – 1986) – поетеса, чиято лирическа нагласа е съзвучна с поезията на Яворов. Тя превежда от няколко славянски езика, от

иврит, латински и френски, но освен със своята ерудиция се откроява и с достойната си позиция, отстояваща искането за политическо разграничаване на Полша от СССР. Публичен израз на този протест в края на 1975 г. е т. нар. *Писмо 59*, което подписват десетки полски интелектуалци, сред които А. Каменска и Й. Фицовски – и двамата преводачи на Яворов. В посоченото издание на Яворов А. Каменска участва с преводите си на втората и третата част на *Хайдушки песни*, на *Две хубави очи* и *Вълшебница*. Преводът на първата и четвъртата част на *Хайдушки песни* е дело на Зджислав Йежи Кемпф (Zdzisław Jerzy Kempf, 1912 – 1997), езиковед и преводач на българска поезия (включително и на стихотворения на Христо Ботев). Сред полските преводачи на Яворов, участващи в този представителен за поезията на Яворов сборник, е и Янина Бжостовска (Janina Brzostowska, 1907 – 1986) – поетеса и романистка, свързана с модернистичните литературни среди в периода между двете световни войни, поради което след установяването на комунистическата власт в Полша някои нейни книги са били спрени от цензурата. Като преводач тя въвежда за първи път в полската читателска аудитория световни поети като Сафо, ползвайки старогръцкия оригинал, а по отношение на чешкия поет Ярослав Сайферт тя се явява първата негова преводачка не само на полски, но въобще на чужд език, при това двадесет и три години преди той да бъде удостоен с Нобелова награда⁹. Я. Бжостовска превежда и немски поети, сред които Х. Хайне, също словашки (Ян Костра) и български (освен Яворов още Веселин Ханчев и др.).

Сред участниците в посоченото полско издание са Влоджимеж Слободник (Włodzimierz Słobodnik, 1900 – 1991) и Йежи Фицовски (Jerzy Ficowski, 1924 – 2006) – в нашия поетически блок, посветен на Яворов, първият е представен като преводач на стихотворенията *Не си виновна ти* и *На Лора*, а вторият – на *Арменци*. И Вл. Слободник, и Й. Фицовски, освен че създават редица авторски стихосбирки, превеждат поезия от различни езици¹⁰, включително и от български. Споменатите полски преводачи, участващи в този представителен поетически сборник, са силни творчески индивидуалности с безспорен талант, което придава на изданието, представящо Яворовата поезия, висока художествена стойност. В същото време обаче прави впечатление тяхната идеологическа разноликост – например Й. Фицовски е сред активните участници в движението „Солидарност“, което е опозиция на комунистическия режим.

⁹ За полското издание на Я. Сайферт вж. Ж. Чолакова. Поезията на Ярослав Сайферт в превод на славянски езици. // *Славянски диалози*, XVIII, 2021, кн. 28, с. 99.

¹⁰ Влоджимеж Слободник превежда руски, френски и немски поети и е носител на престижни награди, включително и за своите преводи, а Йежи Фицовски превежда поезия освен от тези езици, още от испански, италиански, румънски и иврит и изследва ромската култура и литература.

Точно тук сме изкушени да подчертаем, че подобна ситуация е немислима за съветските издания: в рускоезичните преводачески колективи не се допускат до публичното пространство нелоялни към властта писатели. Така е например в **първото рускоезично издание на Яворовата поезия** от 1958 г., което е реализирано под зоркия поглед на литературоведа Дмитрий Марков – защитник и проводник на комунистическата идеология в литературата¹¹. Сборникът *Избрано (Избранное)* е посветен на 80-годишнината от рождението на Яворов и съдържа освен стихотворения още пиесата *В полите на Витоша* и откъси от прозата *Хайдушки копнения*. Очевидно амбицията е чрез жанрово многообразни текстове да се постигне по-цялостна представа за творческия профил на Яворов. Преводачи са Николай Стефанович и Мария А. Павлова¹². Появата на сборника точно в този момент е симптоматична за заявената благосклонност на официалната критика към Яворов. Особено след смъртта на Сталин съветската власт се стреми да покаже едно ново отношение към стигматизираните писатели, като им вменява образ, акордиран спрямо социалистическия канон. Така например през същата година в органа на Славянския комитет на СССР сп. „Славяне“ (1958, № 1, 27 – 28) излиза материал, посветен на Яворов, който включва кратък текст на Дм. Ф. Марков със знаменателното заглавие, съответстващо на тогавашната идеологическа конюнктура – *Бунтарският търсач на истината (Мятежный искатель правды)*, и три стихотворения (*Хайдушки песни* – първа и втора част, *Копнение* и *Павлета делия и Павлетица млада*) в превод на Сергей М. Городецки¹³. Открит остава въпросът за мотивите на Дм. Марков да предпочете в този случай преводите на един поет от Сребър-

¹¹ Дм. Марков се утвърждава като водещо име в съветската българистика в продължение на няколко десетилетия. В края на 50-те години излиза и първата му монография за българската литература (*Болгарская поэзия первой четверти 20 в.* (Москва: АН СССР, 1959), последвана от други. Дм. Марков поддържа активни контакти с Пантелей Зарев и други български учени и писатели с „правилно“ отношение към политическата власт.

¹² В повечето консултирани каталози, в които се удостоверява съществуването на този сборник, не са посочени имената на преводачите. Изданието липсва в НБ „Св. св. Кирил и Методий“. За да удостоверим имената на преводачите, разчитаме в случая на информацията от сайта на Ozon (<https://www.ozon.ru/product/p-k-yavorov-izbrannoe-4863933/features/>). За Н. Стефанович и М. Павлова откриваме твърде оскъдна информация. Николай Вл. Стефанович (1912 – 1979) е съветски писател и преводач от различни езици, но и автор на множество доноси срещу редица хора, които впоследствие са били репресирани. Мария А. Павлова е превела стихотворения още на И. Вазов, Г. Джагаров и др.

¹³ За Сергей М. Городецки като представител на Сребърния век вж. сп. „Славянски диалози“, год. X, 2013, кн. 14, с. 174. След Втората световна война пише поезия за войната, литературни очерци за руски писатели и книги за деца, а също така се отдава на активна преводаческа дейност.

ния век (напр. на *Хайдушки песни*), вместо да публикува готовите вече преводи на Мария Павлова, които при това влизат в съставения от него том с произведения на Яворов.

Руски преводи на Яворов, отличаващи се със стойностна художествена интерпретация, откриваме в изданието *Лирика* от 1972 г. Сред колектива от преводачи изпъква фигурата на Лев Озеров (1914 – 1996) – поет и литературовед, доктор на науките, професор по художествен превод в Литературния институт, който участва тук не само като преводач, но и като автор на предговора. Безспорният му авторитет и в литературните, и в академичните среди на СССР се дължи както на неговата ерудираност и поетически талант, така и на принципната му позиция, разобличаваща сталинските репресии. Л. Озеров променя дотогавашната представа, наложена от Дм. Марков за Яворов като бунтар срещу неправдата, с разбирането за дълбокия драматизъм на неговата поезия, „писана не с мастило, а с кръв“ (Озеров 1975: 7). Изтъквайки своята възхита от поезията на Яворов, Лев Озеров засяга една рядко коментирана в публичното пространство закономерност – от степента на обществено признание на преводача зависи степента на представителност на съответното издание. В цитираното есе, написано специално за българския вестник „Народна култура“, Л. Озеров убедено заявява, че поетът Яворов е на висотата на световни имена, като тези на Байрон и Бърнс, Гьоте и Хайне, Росар и Верлен, Пушкин и Лермонтов, Шекспир и Тютчев. Именно силата на Яворовото поетическо слово мотивира желанието на Озеров да включи подготвеното от него издание в поредицата „Съкровища на лирическата поезия“¹⁴ на най-голямото съветско издателство – „Художественная литература“. По този начин благодарение на възторжената оценка на авторитет като Озеров рускоезичното издание от 1972 г. предоставя възможно най-високия литературен форум за българския поет. Налице е една специфична за съветската рецепция на Яворов ситуация – след изданието в Москва той е преведен на беларуски и украински към поредицата, съответно „Поезия на народите по света“ и „Бисери на световната лирика“. При това в Минск и Киев тези издания излизат през една и съща година – 1988-а, с която се отбелязва годишнината от рождението на поета.

В споменатото руско издание на Яворов от 1972 г. участват редица преводачи, което създава впечатление за широкомащабен интерес към поезията на българския поет. Повечето от тях обаче се оказват само епизодични посредници на българската поезия (например Давид Самойлов,

¹⁴ В есето, публикувано във в. „Народна култура“, тази поредица е дадена като „Съкровища на световната поезия“ (Озеров 1975: 7). За работата си над преводите на Яворов Лев Озеров споделя и в есето *Превеждайки Яворов* (вж. Озеров 1983).

Борис Слуцки, Арсений Тарковски, езиковедът Виктор Виноградов, Владимир Корнилов и др.). Сред руските преводачи на Яворов, участващи в този том, с подчертан интерес към българската поезия са преди всичко Александър Гатов, който самостоятелно подготвя антологията *Българските поети* (първо издание – 1932 г., второ издание – 1969 г.¹⁵), Михаил А. Зенкевич (1886 – 1973) – поет с комунистически убеждения, и Мария С. Петрових (Петровых, 1908 – 1979) – забележителна поетеса и преводачка на български поети, сред които Пенчо Славейков, Атанас Далчев, Пейо Яворов, Николай Лилиев, Валери Петров, Атанас Далчев, с когото поддържа активна кореспонденция¹⁶.

Първото самостоятелно чешко издание на Яворов съдържа преводи на Ярмила Урбанкова (Jarmila Urbánková, 1911 – 2000), осъществени с езиковата помощ на Дануше Хронкова (Danuše Hronková, 1930 – 2022). Изборът на заглавие е показателен за чешката визия за Яворов: *Аз не живея – аз горя* (*Nežiju – hořím*, 1964). Върху преводите на Яворов Я. Урбанкова и Д. Хронкова очевидно са работили дълго, тъй като във в. „Култура“ (Kultura) още през 1958 г. (год. 2, №. 26, с. 8) е отбелязана годишнината на Яворов с кратка бележка от Хронкова и с превода на *Хайдушки песни* (първата, втората и четвъртата част от цикъла, а четвъртата е номерирана като трета)¹⁷. През 60-те години в Чехословакия взема връх реформаторско-либералното движение и това прави дискурса на властта коренно различен от този в СССР. Появата на първото чешко издание на Яворов именно в този контекст би могла да бъде обект на специално проучване, което да зададе интересен ракурс към литературното битие на Яворовите стихове в нонконформистка Чехословакия от годините, предхождащи Пражката пролет. Освен всичко друго това чешко издание на Яворовата поезия очертава продуктивния модел на екипна преводаческа работа между поетесата Ярмила Урбанкова и изследователката на българската литература Дануше Хронкова¹⁸. Посветила

¹⁵ Година по-рано в същото издателство „София-пресс“ под редакцията на Валентин Арсениев излиза антологията *Българские поэты IX – XX веков*. Преводачи освен В. Арсениев са А. Ахматова, А. Сурков, А. Тарковски, С. Городецки и др.

¹⁶ Част от кореспонденцията на А. Далчев и М. Петрових е публикувана в сп. „Славянски диалози“, IV, 2007, кн. 8, с. 36 – 59.

¹⁷ През същата 1958-а година в превод на Хана Райнерова излиза като самостоятелна книга и драмата *В полите на Витоша* (*Pod Vitoši*).

¹⁸ Плод на тяхната съвместна работа е и друг сборник, представящ българската поезия, този път съвременна – *Южен вятър. Десет български поети* (*Jižní vítr: deset bulharských básníků*, 1974). Включени са стихотворения на Дора Габе, Елисавета Багряна, Атанас Далчев, Валери Петров, Блага Димитрова, Любомир Левчев и др.; част от тях са преведени от Я. Урбанкова, а Д. Хронкова е съставителка на изданието. Плод на тяхната съвместна работа е и изданието с преводи на Дора Габе *Почакай, слънце* (*Posečkej, slunce!*)

целия си дълголетен творчески път на българската литература, в продължение на десетилетия Д. Хронкова се откроява като ключова фигура на академичната българистика в Прага. В този смисъл е важно да се отбележи, че в нейно лице придобива релефно очертание тенденцията, свързана с участието на учени в преводната трансмисия на художествени текстове.

Представените по-долу чешки преводи обаче са от втората чешка самостоятелна книга, посветена на Яворовата поезия – *Наяве и насън* (*V bdění i ve snu*, 1997). Съставителката и преводачката – Лудмила Кроужилова, осъществява огледално съжителство на оригинала и превода. Чешкото двуезично издание е забележителен образец на преводаческото изкуство и заслугата за това изцяло принадлежи на Л. Кроужилова – поетеса и преводачка на българска поезия. Стойността на изданието се дължи също така и на предговора, чийто автор е изтъкнатият българския литературовед и университетски професор Никола Георгиев. Важно е да се подчертае, че това последно засега самостоятелно издание на Яворовата поезия на славянски език и единствено след падането на комунистическия режим би трябвало да фокусира в много по-голяма степен изследователското внимание.

Още преди разпадането на Чехословакия на две самостоятелни държави паралелно с чешките преводи излизат и **словашки преводи на Яворов**. До голяма степен това се дължи на силното развитие на българистиката и в чешка, и в словашка среда и на участието на изявени учени и писатели в преводната рецепция на българската литература. Първото моноперсонално словашко издание със стихове на Яворов е осъществено от забележителния словашки българист Ян Кошка (1936 – 2006), изследовател на българската литература и на словашко-българските литературни взаимоотношения, който е съставител, преводач и автор на послеслова на поетическата книга, избрала за заглавие най-популярното Яворово стихотворение – *Две хубави очи* (Pejo Javorov. *Dve pekne oči*. Bratislava: Tatran, 1974). Именно от този том са взети словашките преводи на *Две хубави очи* и *Две души*. Последвалата словашка преводна рецепция на Яворов е свързана с името на поетесата Виера Прокешова, която е съставителка и преводачка на представителното за българския символизъм издание със заглавие *Бохемски нощи* (1990), включващо освен стихотворения на Яворов още на Пенчо Славейков, Димчо Дебелянов, Николай Лилиев и Христо Смирненски.

Самостоятелните книжни издания на Яворов в превод на славянски езици обикновено са съпътствани от предговор или послеслов, в които

с предговор на Д. Хронкова (Praha: Odeon, 1981) и антологията *Българската поезия на XX век* (*Bulharská poezie 20. století*, 1983).

най-често той е определян като основоположник на българския символизъм и „трагичен поет“ (А. Каменска). Някои от тези моноперсонални томове са неутрално озаглавени като *Лирика* или *Избрано* – на този принцип са публикуваните две полски издания от 1947 и 1972 г., украинското от 1988 г., както и трите руски издания от 1958, 1972 и 1987 г. В други случаи заглавията на този тип книжни издания се отъждествяват със заглавието на определено стихотворение, прието за емблематично: напр. *Две хубави очи* (словаш., в превод на Ян Кошка), *Пръстен с опал* (белар. от 1988 г., в превод на Нил Гилевич и Васил Сахарчук), *Наяве и насън* (чеш. от 1997 г., в превод на Л. Кроужилова). Прави впечатление, че вторият тип озаглавяване се среща преди всичко когато определяща е творческата индивидуалност на преводача при избора на стихотворенията, т.е., когато преводачът е и съставител на тома. Несъмнено така се постига в много по-висока степен лирическо съзвучие между автор и преводач, още повече като имаме предвид факта, че в тези случаи преводачите на Яворов са изявени поети, а често – и негови изследователи.

Очертаната хронологическа рамка на самостоятелните издания на Яворовата поезия в славянски контекст обхваща пет десетилетия: от полското издание, осъществено от В. Смоховска и П. Диневков непосредствено след установяването на комунистическия режим, до чешката двуезична поетическа книга от 1997 г., реализирана отново в сътрудничество на преводачката Л. Кроужилова с водещо име в българското литературознание – този път Н. Георгиев. Активният творчески диалог на представители на българските академични среди с полски, чешки и словашки ерудирани преводачи и авторитетни познавачи на българската литература несъмнено благоприятства за успешната преводна (а и не само) рецепция на Яворов в западнославянския контекст. Разбира се, такъв диалог се осъществява и с литературните среди в СССР, но по инициатива на официалната държавна политика и с участието на големи колективи, в които преобладават поощрявани от властта литератори. Не липсват сред тях обаче и преводачи с безспорен поетически талант и със задълбочен интерес към българската поезия (М. Петрових, Л. Озеров и др.). На фона на посочените полски, чешки, словашки и руски моноперсонални поетически книги, представящи Яворовата лирика, се откроява отсъствието на такива издания в страните от бивша Югославия (с изключение на томчето с избрани стихотворения, излязло в Скопие – вж. Яворов 1983). Този факт обаче се компенсира с включването на Яворов в антологии на българската поезия/литература.

Антологии и колективни издания, представящи поезията на Яворов

Годината 1909-а по странен начин се явява обща за първите антологии на българска поезия, които излизат независимо една от друга в Прага и Белград. И двете издания обаче са мотивирани от славянската идея, пораждаща взаимен литературен интерес особено до Първата световна война.

Първата чешка антология, представяща българската поезия – *Из българския Парнас (Z bulharského Parnasu, 1909)*, е сред многобройните свидетелства на чешкото българофилство, мотивирало десетки чехи да имигрират в следосвобожденска България, за да помогнат за изграждането на новата държава. С избора на заглавието съставителят Алфред Рудолф (1858 – 1914) ясно заявява своето намерение да представи най-значимите поети на България, а според него те са П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, К. Величков, И. Вазов, П. Славейков, К. Христов, Тр. Кунев, Ст. Чилингиров, Елин Пелин (всички са преведени от Владислав Шак). В тази плеяда намира своето място и Яворов, който присъства в антологията с онези стихотворения, които излизат по-рано: през 1906 г. – в „Словански пршехлед“ (Slovanský přehled) в превод на Франтишек Тихи (*Посвещение, Недей се връща, Въздишка, Две хубави очи и Ела!*), както и с публикуваното пак там, но през 1907 г. – *Хайдушки песни*¹⁹. По повод на това първо по рода си издание, очертало колективния образ на съвременната българска литература чрез нейните творчески индивидуалности, е важно да припомним забележителната роля на чешките заселници в България (предимно в София, но също в Пловдив, Стара Загора и други селища), основната част от които са интелектуалци. Желанието, което мотивира техния интерес към България, към нейните културни традиции и новосъздавана литература, е изписано и на вътрешната титулна страница на антологията: „В чест на обновяването на българското царство“.

Ако не броим издадения още в средата на 70-те години на XIX век двутомен сборник с фолклорна поезия в превод на Йозеф Холечек *Юнашките песни на българския народ (Junácké písně národa bulharského, I – II*²⁰. V Praze:

¹⁹ В антологията името на преводача на Яворов е заменено с инициала В, който се появява много по-рядко в сравнение с инициала Š (Šak). Освен преводите на Яворовите стихотворения с инициала В са отбелязани и два превода на Ботеви стихотворения (от общо 8, повечето са подписани с инициала Š) – *На моето първо либе* и *Зададе се облак темен*. Чешкият българист Марцел Черни доказва, че става въпрос за Франтишек Тихи с псевдоним Зденек Броман (откъдето идва инициалът В), един от най-активните посредници на българската литература в чешка среда (за него като първия чешки преводач на Яворов вж. Черни 2016). За чешката и словашката рецепция на Яворов вж. още Трифонова 2000.

²⁰ Вторият том съдържа освен юнашки и любовни песни.

Ed. Grégr, 1874, 1875), бихме могли с основание да заявим, че още в първото чешко книжно издание, представящо многоликата картина на тогавашната българска поезия, Яворов е разпознат като неин знаков представител.

Разбира се, включените в антологията поети от съвременна гледна точка са неравностойни, но прави впечатление, че някои от имената се повтарят и в **първата сръбска антология**, излязла през същата 1909 г.²¹ Заглавието *Из южнославянската лирика (Из југословенске лирике)*, както вече бе отбелязано по-горе, недвусмислено показва, че за разлика от чешката антология, публикувана през същата година, тук славянската принадлежност на българската поезия е етикетно афиширана, което привнася идеологически привкус към решението тя да бъде представена на сръбските читатели. Неин съставител е поетът Владимир Станимирович (1881 – 1956), който изпълва съдържанието ѝ със свои преводи (поскоро адаптирани варианти) на стихотворения от български и словенски поети. В тази неголяма книжка българската поезия е представена основно с произведения на Вазов (22 според рецензията, публикувана през същата година в „Српски книжевни гласник“), но наред с тях са включени още преводи на стихотворения от Христо Ботев, Константин Величков и Пейо Яворов²². Присъствието на Яворов редом до Вазов и Ботев и в чешката, и в сръбската антология показва, че съставителите не са се ръководили от никакви естетически предпочитания, които да се основават на различията между Ботевия романтизъм, Вазовия реализъм и Яворовия символизъм, а са подходили с усет към тяхното поетическо слово, чрез което се измерват върховете на българската поезия.

През 20-те години излиза **най-ранната руска антология на българската поезия** (*Антология болгарской поэзии*, 1924), която е издадена от Министерството на просвещението в София. Съставител е Александър М. Фьодоров (1868 – 1949) – поет, прозаик, драматург, актьор и преводач, който след болшевишкия преврат в Русия емигрира в България през 1919 г. и остава тук до края на живота си. В антологията А. М. Фьодоров представя 35 български поети, сред които и Яворов. Очакванията за до-

²¹ Според Ганчо Савов рецепцията на Яворов започва в края на 20-те години на XX век в различни сръбски литературни списания, като *Младост*, *Књижевник*, *Радничке новине*, *СКГ* и др. – тогава според българския литературовед се появяват преводи на Яворов, Гео Милев, Дора Габе, Т. Траянов (Савов 1996). Основанията да изместим по-рано тази времева граница, ни дава посочената първа антология.

²² Тази информация е взета от рецензия за споменатата антология, публикувана в „Српски книжевни гласник“, 1909, кн. 23, с. 794 – 795. Рецензията не е подписана, но вероятно неин автор е Йован Скерлич, главният редактор на списанието. Достъпна е на адрес <https://archive.org/stream/srpskiknjizevni23beoguoft/srpskiknjizevni23beoguoft_djvu.txt>.

бър прием обаче не се оправдават²³. Значително по-ласкава оценка получава антологията *Българские поэты* от 1932 г. в превод на руския съветски поет Александър Б. Гатов. Предговорът е на Георги Бакалов, а резултатът от това издателско начинание е позитивен, показателен за което е фактът, че книгата е преработена и преиздадена от „София-пресс“ през 1969 г., а за нея Гатов е отличен с българския орден „Кирил и Методий“.

От проучванията, които направихме, установяваме, че в периода между двете войни самостоятелни издания на Яворовата поезия все още няма. Негови стихотворения са включени единствено в антологии на българската поезия – освен в двете руски от 1924 г. и 1932 г. още и в две чешки от 1930 г.²⁴ и 1933 г. (вж. библиографията). Именно тези четири издания са особено представителни за антологийната преводна рецепция на българската поезия в славянски контекст в периода между двете световни войни.

Споменатите чешки издания са сравнително слабо проучени²⁵. Първото от тях – *Antologie bulharské poezie*, представя 25 български поети, сред които са не само Вазов, Ботев, Яворов, Лилиев, Багряна, Смирненски и др., но също Стоян Михайловски и Цанко Церковски. Асен Лещов²⁶ – съставителят на антологията от 1930 г., участва и като преводач заедно Франтишек Кожик (1909 – 1997), който тепърва навлиза в литературните среди²⁷. Слабият отзвук на тази антология очевидно се дължи на липсата на поетически умения у преводачите. Д. Хронкова отбелязва, че усилията им да се придържат към съдържателната страна на образите, са за сметка на ритмиката и поетическото въздействие. Интерес представлява и освет-

²³ Гео Милев публикува твърде остра рецензия за тази антология (сп. „Пламяк“, 1924, кн. 5, с. 174 – 176). Слабостите, които изтъква, се отнасят до произволния избор на стихотворенията, както и до лошото качество на превода.

²⁴ За това издание излиза отзив от Юлиус Хайденрайх-Долански във в. „Лидове новини“ (*Lidové noviny* 38, 1930, ч. 284, б. 6., с. 7).

²⁵ За тях, както и въобще за чешката рецепция на българската литература през междувоенния период пише Дануше Хронкова в своя публикация от 1963 г., която е включена в научния сборник, посветен на чешко-българските отношения (вж. Хронкова 1963).

²⁶ Асен Лещов (1900 – 1976) е българин, който през 20-те години следва електротехника и селскостопански науки в Бърно и се издържа като кореспондент на чехословашкия ежедневник „Лидове новини“, в който публикува материали за актуалната политическа ситуация в България. Изострилата се криза през 1923 г. в родината му е причина да се установи в Чехословакия. Поради нахлуването на Германия в Чехословакия се завръща в България, а след установяването на комунистическия режим лежи две години в концлагера в Белене. Прежеждал е чешка проза (Чапек, Олбрахт, Лангер), но не е известно да е издавал авторски книги.

²⁷ През същата 1930 г., когато е публикувана антологията на българската поезия, Франтишек Кожик издава първата си авторска книга – стихосбирката *Трънливи съзвездия* (*Trnitá souhvězdí*, 1930). След нея обаче Кожик се ориентира към други литературни жанрове. Този факт е показателен за неговата все още литературна неопитност, което несъмнено се е отразило и върху качеството на преводите, включени в спомената антология.

лената от нея творческа предистория на изданието: Лещов е започнал да подготвя антологията, казва тя, още преди Първата световна война, като с годините е включвал в нея и нови литературни гласове, а след издаването ѝ въпреки формалните несъвършенства на преводите, части от нея са били препечатвани в литературната периодика (Хронкова 1963: 347).

Като имаме предвид издадените до 1945 г. антологии на българската поезия (такива открихме само на сръбски, чешки и руски), бихме могли да констатираме няколко общи за тях характеристики: *първо*, налице е преди всичко персонална инициатива от страна на техните съставители и преводачи, които са или българи (Лещов), или са радатели на славянската идея (Вл. Станимирович, Фр. Тихи), или чрез преводите си правят опит да се впишат в българския културен живот (белогвардейският имигрант А. М. Фьодоров); *второ*, повечето от тях не притежават богата литературна опитност и поради това не прилагат високи художествени критерии към своята преводаческа дейност; *трето*, инициаторите на тези първи прояви на колективно чуждоезично присъствие на българската поезия не са последователни в своя интерес към българската поезия (изключение прави Фр. Тихи, който превежда на чешки и други български поети); *четвърто*, за някои от тях е дори трудно да се намери по-съдържателна информация – например за Георгий Пиралов, който е редактор на антологията *Песни и думи. Сборник болгарской поэзии*²⁸ (1941), са известни много малко факти (превеждал е още от френски и немски), но затова пък книгата излиза в най-авторитетното държавно издателство в Москва.

Художествените слабости на антологиите на българската поезия, липсата на високи критерии или пък наличието на идеологическа мотивация при избора на нейните представители ни дават основание да смятаме, че същинската рецепция на Яворовата поезия започва едва в края на 40-те години, т.е. след установяване на комунистическия режим в целокупния славянски свят. От една страна – в съответните национални контексти вече на много по-представително ниво се инициират издателски проекти, свързани с българската литература, а от друга – продължава вече очерталата се тенденция да се издават чуждоезични преводи с подкрепата на български държавни институции. Както бе отбелязано по-горе, появата на първия представителен сборник със стихове на Яворов на полски език в превод на Ванда Смоховска (1947/8?) също се дължи на

²⁸ Този сборник споменаваме като пример за руско издание с антологичен характер, в което участват редица преводачи. За него успяхме да открием само данни, че съдържа преводи на поети комунисти като К. Зидаров, В. Марковски, П. Матеев, М. Грубешлиева и др. Сред имената на преводачите е и това на М. Зенкевич, който в настоящия текст представяме като преводач на Яворов.

определена държавна издателска политика. В условията на комунистическата власт културните инициативи са регулирани от идеологическите приоритети на държавата, което предопределя и подбора на презентирания поети. А този факт генерира съществени въпроси, свързани с включването на неравностойни поети в едно общо книжно тяло, както и със степента на представителност не само на избраните български автори, но и на техните преводачи. Засилва се тенденцията към придаване на обществена значимост на този тип издания – те вече се превръщат в изразители на държавната и междудържавната културна политика в социалистическия лагер.

През 50-те и 60-те години тепърва започва, включително и в българските научни среди, да се преодолява пренебрежителното отношение към естетическата идеология и поетика на символизма. Това обяснява сравнително слабото присъствие на Яворов, както и включването му в несвойствен за неговия лирически глас естетически контекст. В този смисъл е обяснимо защо в антологията *Българские поэты от 1952 г.*, излязла под съставителството и с предговора на на Дм. Марков, редом с имената на Славейков – баща и син, на Ботев, Вазов и Яворов стоят и тези на Димитър Полянов, Цанко Церковски и Сергей Румянцев. А тази проблемна конфигурация, както отбелязахме по повод на предходните антологии, не е нова. Тук обаче тя се явява следствие не от литературна неопитност, а от контрола на други фактори, ръководещи се не от естетически, а от конюнктурни съображения.

Най-продуктивният период на Яворовата книжна рецепция в славянския свят е през 70-те и 80-те години, когато неговата поезия излиза и в персонални, и в колективни издания. Именно тогава се появяват три издания с негови стихотворения в превод на руски (1972, 1978, 1987), многобройни са и антологията на българската поезия²⁹, в които обаче не рядко се препечатват публикувани вече преводи. Частичното дублиране на съдържанието в отделните руски издания създава впечатление за мащабно присъствие на едни и същи имена и текстове, а оттам допълнително се засилва внушението за тяхната значимост и художествена непреходност. Разбира се, подобни издателски практики не изключват появата и на нови преводи, но твърде често един и същи Яворов поетически текст се среща в няколко различни издания. По принцип преиздаването на публикувани вече текстове се оказва често срещана практика.

Специално внимание заслужава южнославянската рецепция на Яворов, тъй като предлага интересен казус: макар именно на сръбски Яворов да се

²⁹ Смятаме за излишно да даваме изчерпателна информация за тях, тъй като това предполага друго самостоятелно изследване.

появява за първи път в чуждоезиков литературен контекст (стихотворението *Арменци* е публикувано през 1904 г. в сп. „Дело“ в превод на М. М. Ускокович), все още липсва самостоятелно сръбско издание на неговата поезия. Преводи излизат и в литературната периодика, и в антологии, като последен засега е цикълът стихотворения *Подир сенките на облаците (За сенкама облака)*, публикуван през 2022 г. в представителното белградско списание „Летопис Матице српске“ в превод на Марко Николич³⁰. От тази публикация ползваме превода на Яворовото стихотворение *На Лора*, който отсъства от сръбските антологии на българската литература/поезия.

Другите сръбски преводи на Яворови стихотворения, които представяме по-долу, са от антологията *Българската поезия на XX век (Bugarska poezija XX veka)*, издадена в престижното белградско издателство „Нолит“ през 1969 г. Съставител и автор на предговора е Милан Джурчинов, а преводачи са Десанка Максимович и Влада Урошевич. Тук са включени следните Яворови стихотворения: *Градушка, Нощ, Маска, Може би, Не си виновна ти, Две хубави очи, В часа на синята мъгла* и *Среднощен вихър*. От бележката под линия на стр. 255 става ясно, че Десанка Максимович е превела единствено стихотворенията на Елисавета Багряна, включени в тази антология, а всички останали преводи са на Влада Урошевич. Някои от стихотворенията се появяват без промяна и в други антологии. Например в излязлата двадесет години по-късно антология *Конници на вечността. Антология на българската поезия (Коњаници вечности. Антологија бугарског песништва, 1989)* Яворов е представен с преводите на Урошевич на *Не си виновна ти* и *Две хубави очи*, като към тях е добавен и преводът на Вера Балентович на *Недейте я разбужда*. Съставител е косовският поет, литературен критик и есеист Момчило Йокич³¹ (Јокић, 1937 – 2021), който подготвя българската антология като част от грандиозния си проект „Поезията на славяните от IX век до днес“ (*Поезија Словена од IX века до данас*). Преводи на Урошевич са преиздадени и в последната засега и впечатляваща със своя обем антология, съставена от Михайло Пантич и Да-

³⁰ Марко Николич (Марко Николић, 1993) е завършил Филологическия факултет в Белград. В сп. „Мостови“, което излиза от 48 години и е издание на Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, като е специализирано за преводна литература, той публикува в бр. 187 – 188 за 2021 г. в свой превод Яворовия цикъл *Царици на нощта*, съдържащ *Месалина, Клеопатра* и *Сафо* (с. 89 – 94). Броят е достъпен на адрес <<http://www.ukps.rs/wp-content/uploads/2022/11/Mostovi-187-188-1.pdf>>. Преводите на Яворов в „Летопис Матице Српске“ са достъпни онлайн (Год. 198, кн. 509, св. 3, март 2022, стр. 347 – 355; https://www.maticasrpska.org.rs/letopis/letopis_509_3/09%20Javorov.pdf). Преведените от М. Николич стихотворения тук са *На Лора, Ще бъдеш в бяло, Маска, Песента на човека, Две души, Аз страдам, В часа на синята мъгла, Слова, Нирвана, Арменци*.

³¹ Момчило Йокич е бил убеден комунист и противник на политиката на Й. Бр. Тито и на албанския сепаратизъм (вж. за него Тодорович 2021).

рина Дончева *Бугарска књижевност. Хрестоматија* (2007). Тук Яворов присъства освен с част от преводите на Вл. Урошевич, включени в антологията на М. Джурчинов³², още с преводите на Мила Васов (*Родина, Нирвана, Недейте я разбужда, Среднощен вихър*) и с този на Маша Голубович на *Песен на песента ми*. Прави впечатление, че новите издания разчитат най-вече на антологията от 1969 г. или предлагат нови варианти на вече преведени стихотворения (*Недейте я разбужда, Среднощен вихър*), но заедно с това приобщават и нови имена на преводачи на българска поезия. Сравнително малкият брой на преведените на сръбски стихотворения на Яворов, както и отсъствието на редица негови знаменателни творби вероятно обясняват липсата на самостоятелно книжно издание. Като имаме обаче предвид новите преводи на Марко Николич, публикувани през 2021 г. в сп. „Мостови“ и през 2022 г. в „Летопис Матице Сръбски“, би било логично при добро стечение на обстоятелствата да очакваме в скоро време и първата сръбска поетическа книга на Яворов. В този смисъл към настоящия момент сръбската рецепция предлага една парадоксална ситуация: тя започва най-рано, но все още не е достигнала завършен израз, който да направи по-целенасочено общуването на сръбската аудитория, включително и академична, с Яворов.

Хърватските литературни среди разчитат преди всичко на сръбските преводи на Яворов. Това, разбира се, е следствие от общото югославско езиково, културно и политическо минало. Именно обаче по онова време се появяват и единствените досега преводи, които при това се свързват преди всичко с името на поетесата Весна Парун (*Vesna Parun*, 1922 – 2010). Особено активни са контактите на Весна Парун с българските литературни среди по време на нейното пребиваване в София през периода 1962 – 1967 г. (била е за кратко омъжена за българина Любен Жеков). След събитията през Пражката пролет от 1968 г. обаче взаимоотношенията между Титова Югославия и Живкова България рязко се влошават, а срещу Весна Парун са заведени дела с обвинения в шпионаж, което става причина и за края на нейния брак, и за принудителното ѝ напускане на България. Този трагичен факт от живота ѝ обаче не променя нейните взаимоотношения с литературните гласове на България – тя е сред най-известните и превеждани у нас югославски поети, а самата тя прави достойние на тамошните читатели десетки български поети – от Яворов, Гео Милев, Дебелянов до Стефан Цанев и Валери Петров. Преводите на Весна Парун са включени в антологията *Панорама на българската поезия на XIX и XX век (Pregled bugarske poezije 19. i 20. stoljeća)*, 2012), чийто предговор също е неин.

³² От посочените по-горе преводи на Вл. Урошевич са включени тук *Градушка, Нощ, Две хубави очи* и *Не си виновна ти*.

На словенски език за първи път Яворов се появява в издадената през 1972 г. антология на българската поезия *Жълта роза (Rumena vrtnica)*, чийто съставител и единствен преводач е Катя Шпур (Katja Špur, 1908 – 1991), поетеса, журналистка и медиатор на българската литература в Словения. Тук Яворов е представен с четири стихотворения: *Копненне, Градушка, Ще дойдеш ти* и *Желание*. През 2008 г. Философският факултет на Университета в Любляна подготвя представителна антология на българската литература (*Antologija bolgarske književnosti*) под съставителството на Людмил Димитров и Борут Омерзел (Borut Omerzel). Стихотворенията на Яворов, включени в този том (*Заточеници, Две хубави очи* и *На Лора*), са преведени от Йелена Милкович (Jelena Milković) и Ева Шпрагер (Eva Šprager), представителка на академичната словенска славистика, лектор по словенски език в СУ „Св. Климент Охридски“.

От краткия преглед на преводни антологии на българска поезия и колективните издания, в които участва и Яворов, прави впечатление както богатият регистър от имена на негови преводачи, така и техният различен творчески профил. Различна е и степента на интензивност на общуването им с българската литература. Някои от преводачите са утвърдени имена, но като посредници на други литератури или пък като специалисти в различни области на хуманитаристиката. По-редки са случаите, когато преводачите са с изразен афинитет именно към българската поезия и успешно и многократно осъществяват художествения ѝ пренос в чужда езикова среда. Евентуалното изготвяне на именен регистър на преводачите на Яворов би очертало интересно и недостатъчно проучено изследователско поле, в което посредством социологически анализ на участващите в преводната рецепция творчески личности да се изведат съществени аспекти на исторически динамичното межкултурно общуване, а посредством внимателен транслатологичен анализ да се изследва преводът като херменевтичен акт и като механизъм за осъществяване на извъннационалното битие на българската литература и на нейните национално маркирани езикови и мисловни специфики. Защото именно преводната рецепция превръща един национален поет в световно явление.

ЛИТЕРАТУРА

- Милчаков 2011:** Милчаков, Я. Полските преводи на Яворовата поезия. [Milchakov, Y. Polskite prevodi na Yavorovata poeziya.] // *Аз не живея, аз горя*. Сборник материали от Третата национална конференция в Поморие, организирана по случай 100 години от *В полите на Витоша* и Националните поетични празници „Яворови дни“, Поморие, 2011 г. Съст. Светла Проданова, Георги Райков. Община Поморие, 2011, 29 – 42.
- Озеров 1975:** Озеров, Л. Насаме с Яворов. [Ozerov, L. Nasame s Yavorov.] // *Народна култура*, год. XVIII, бр. 7 (971), 15.02.1975, с. 7.

- Озеров 1983:** Озеров, Л. Прежеждайки Яворов. [Ozerov, L. Prevezhdayki Yavorov.] Прев.: Л. Любенов. // *Факел*, 1983, кн. 2.
- Радев 1992:** Радев, Р. Поезията на П. К. Яворов на сръбски. [Radev, R. Poeziyata na P. K. Yavorov na srabski.] // *Яворов сборник. Изследвания и материали*. Велико Търново: Абагар, 1992, 216 – 221.
- Савов 1996:** Савов, Г. Узајамне везе српске и бугарске књижевности. (Кратак осврт). [Savov, G. Uzajamne veze srpske i bugarske književnosti (Krtak osvrt).] // *Савременик (Бугарска књижевност јуче и данас)*. Изаб. и прир. Мила Васов и Зоран Вучић. Ред. Срба Игњатовић. Београд, 1996, бр. 41/42/43.
- Тодорович 2021:** Тодоровић, Д. Комуниста – антититоиста. [Todorović, D. Komunista – antititoista.] // *Стварност*, бр. 2, фебруар 1991, 14 – 18.
- Трифопова 2000:** Трифопова, Ђ. Чешки и словашки преводи на поезијата на П. К. Яворов. [Trifonova, J. Cheshki i slovashki prevodi na poeziyata na P. K. Yavorov.] // Жечев, Тончо (съст.). *120 години Пејо Яворов. 1878 – 1998*. Софија: Институт за литература към БАН, Фондација „Европејски форум“, 2000, 575 – 607.
- Хронкова 1963:** Hronková, D. O bulharské literatuře, zvláště poezii a dramatu, v Čechách mezi dvěma válkami. // Havránek, Bohuslav (ed.). *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí: sborník vědeckých studií*. Vyd. 1. Praha: ČSAV – Sofija: BAV, 1963, 334 – 365.
- Черни 2016:** Черни, М. Франтишек Рут Тихи (Зденек Броман) – првијат преводач и пропагандатор на Яворовото творчество в Чехија. [Černý, M. František Rut Tichý (Zdeněk Broman) – parviyat prevodach i propagandator na Yavorovoto tvorchestvo v Chehia.] // *Научни трудове на Пловдивскиј универзитет „Паисий Хилендарски“*, Филологија, т. 54, кн. 1, сб. А, 2016, 417 – 439.

Самостоятелни издания на поезијата на Яворов на славјански езици

Беларуски

- Яворов 1988:** Явараў, Пеё. *Апалавы пярсеўнак*. Пераклад з балгарскай Ніла Гілевіча і Васіля Сахарчука. Прадмова і заўвагі Васіля Сахарчука. Мінск: Мастацкая літаратура, 1988.

Македонски

- Яворов 1983:** Яворов, П. *Одбрани творби*. Избор, превод и предговор: Гане Тодоровски. Скопје: Мисла, 1983.

Полски

- Яворов 1947(8?):** Jaworow, P. *Wiersze wybrane*. Przekł. z bułg. Wanda Smochowska. Sofia: Min. informacji i sztuki. Wyd. Stosunków Kulturalnych z Zagranicą, 1947(8?).

Яворов 1972: Jaworow, P. *Poezje wybrane*. Wyboru dokonala i wstępem opatrzyła Anna Kamińska. Przekł. z bułg. Anna Kamińska, Jerzy Ficowski, Włodzimierz Słobodnik, Zdzisław Jerzy Kempf, Janina Brzostowska, Seweryn Pollak, Eugenia Siemaszkiewicz. Warszawa: Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1972.

Руски

Яворов 1958: Яворов, П. *Избранное. Стихи. Гайдуцкие мечты. У подножия Витоши*. Пер. с болгар. Н. Стефанович, Мария А. Павлова. Сост. и вступ. статья Д. Маркова. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958.

Яворов 1972: Яворов, П. *Лирика*. Серия: Сокровища лирической поэзии. Перевод с болгарского: Лев Озеров, Арсений Тарковский, Мария Петровых, Борис Слуцкий, Владимир Соколов, Владимир Корнилов, Давид Самойлов и др. Предисл. Л. Озерова. Москва: Художественная литература, 1972.

Яворов 1978: Яворов, П. *Лирика*. София: София-пресс, 1978.

Яворов 1987: Яворов, П. *Лирика*. Перевод с болгарского М. Павловой и др. Ред. М. Ярославская. Москва: Художественная литература, 1987.

Словашки

Яворов 1974: Javorov, P. *Dve pekné oči*. Vybral, preložil a doslov napísal Ján Koška. Bratislava: Tatran, 1974.

Украински

Яворов 1988: Яворов, П. *Лирика*. Переклад з болгарської: Микола Бажан, Дмитро Білоус, Дмитро Павличко, Володимир Лучук, Станіслав Реп'ях, Роман Лубківський, Василь Моруга, Валерій Яковчук та інші. Сост., авт. вступ. ст. і примеч. В. Моруга. Київ: Дніпро, 1988. (Перлини світової лірики)

Чешки

Яворов 1964: Javorov, P. *Nežiju – hořím*. Přel. Jarmila Urbánková za jazykové spolupráce Dany Hronkové. Praha: Statní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964. (Světová četba, sv. 343.)

Яворов 1997: Javorov, P. *V bdění i ve snu. Výbor z díla / Няве и насън. Избрани произведения*. Překlad a výbor Ludmila Kroužilová. Předmluva Nikola Georgiev. Praha: Euroslavica, 1997.

Други произведения на Яворов, издавани самостоятелно

Яворов, П. *У подножия Витоши*. Трагедия в 5 д. Перевод с болгарского Николая Я. Шестакова. Бюро распространения драматических произведений и информационно-рекламных материалов ВААП. Москва: [б. и.], 1977.

Javorov, P. *Pod Vitoši*: drama o 5 dějstvích. Z bulh. orig. přel. H. Reinerová. Praha: ČDLJ, 1958.

**Антологии и коллективни издания на българска поезия,
включващи стихотворения на Яворов**

Руски

- А. М. Федоров. *Антология болгарской поэзии*. Издание на Министерство на народното просвещение – Фонд „Ив. Вазов“. Предговор на руски език от Стилиян Чилингиров. София: Г. Палашев, 1924.
- Болгарские поэты*. Переводы с болгарского Александра Б. Гатова. Предисл. Г. Бакалова. Москва: Журн.-газ. объединение, 1932.
- Песни и думы. Сборник болгарской поэзии*. Переводы с болгар. под ред. Георгия Пиралова. Москва: Гослитиздат, 1941.
- Болгарские поэты: стихотворения и поэмы*. Сост. Дм. Марков, А. С. Собкович. Вступ. статья Д. Маркова (с. 5 – 27). Примеч. Н. Глен. [П. Р. Славейков, Д. Чинтулов, Г. Раковский, Л. Каравелов, Хр. Ботев, И. Вазов, К. Величков, Ст. Михайловский, Д. Полянов, П. Славейков, П. Яворов, Ц. Бакалов-Церковский, Д. Дебелянов, Хр. Ясенов, С. Румянцев, Г. Милев, Хр. Смирненский] Москва: Гослитиздат, 1952.
- Болгарские поэты IX – XX веков*. Переводы с болгарского Валентина Арсеньева, А. Суркова, А. Тарковского, П. Железнова, Н. Глазкова, А. Ахматовой, С. Городецкого, М. Маринова и др.; под редакцией Валентина Арсеньева. София: София-пресс, 1968.
- Болгарские поэты*. Переводы с болгарского и предисловие Александра Б. Гатова. Под ред. Валентина Арсеньева. [Хр. Ботев, И. Вазов, П. Славейков, Д. Полянов, П. Яворов, Д. Дебелянов, Л. Стоянов, Д. Габе, Е. Багряна, Кр. Кюлявков и др.] София: София-пресс, 1969.
- Болгарская поэзия*. Антология в 2 т. Пер. с болг. [Статьи о поэтах В. Злыднева. Предисл. П. Данчева. [Хр. Ботев, П. Р. Славейков, И. Вазов, Ст. Михайловский, П. Славейков, Ц. Церковский, К. Христов, Д. Полянов, П. Яворов, Д. Бояджиев и др.] Москва: Художественная литература, 1970.
- Европейская поэзия XIX века*. Антология. Вступ. статья С. Небольсина. Составление: В. Богачева. [Добри Чинтулов, Петко Рачев Славейков, Христо Ботев, Иван Вазов, Стоян Михайловский, Пенчо Славейков, Кирилл Христов, Пейо Яворов] Москва: Художественная литература, 1977.
- Пенчо Славейков. Пейо Яворов. Димчо Дебелянов. Избранное*. Перевод с болгарского. Предисл. С. Каролева. Москва: Художественная литература, 1979.
- Болгарская поэзия XX века*. (Серия «Европейская поэзия»). [И. Вазов, С. Михайловский, П. Славейков, К. Христов, Д. Полянов, П. Яворов,

Д. Бояджиев, Т. Траянов, Н. Лилиев, Д. Дебелянов и др.] Москва: Художественная литература, 1982.

С л о в а ш к и

Bohémske nosi. Výber z poézie bulharského symbolizmu : Penčo Slavejkov, Pejo Javorov, Dimčo Debeljanov, Nikolaj Liliev, Christo Smirnenki. Vybrala, prel. a doslov napísala Viera Prokešová. Bratislava: Tatran, 1990.

С л о в е н с к и

Rumena vrtnica. Izbor bolgarske poezije. Izbrala, prevedla in uredila Katja Špur. Ljubljana: Mladinska kniga, 1972.

С р њ б с к и

В. Станимировић. *Из Југословенске лирике. Словенски и бугарски песници. Препеву Владимира Станимировића*, 141. издање Задужбине Илије Милосављевића Коларца, Београд, 1909.

Bugarska poezija XX veka. Predgovor Milan Đurčinov. Preveli Desanka Maksimović i Vlada Urošević. Београд: Нолит, 1969.

Момчило Јокић. *Коњаници вечности.* Антологија бугарске поезије. Београд: Ново дело, 1989.

Михајло Пантић, Дарина Дончева. *Бугарска књижевност. Хрестоматија.* Београд: Филолошки факултут, Ниш: Братство, 2007.

Х њ р в а т с к и

Pregled bugarske poezije 19. i 20. stoljeća. Izabrale Nadežda Zaharieva i Elena Alekova. Prevoditelji Vesna Parun, Ivana Laszowski, Zvonimir Golob, Ivo Balentović, Dalibor Brozović, Josip Velebit, Petar Kepeski, Maja Gjerek i Ružica Cindori. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, Sofía: IK „Dr. Petar Beron“, 2012.

Ч е ш к и

Alfred Rudolf. *Z bulharského Parnasu: ukázky novodobé poesie bulharské.* Část 1. Uspořádal, úvody opatřil a na památku obnovení bulharského carstva vydal Alfréd Rudolf. Část básní přeložil a napsal Vladislav Šak. Praha: Alfréd Rudolf, 1909. 132 s. Rudolfova bulharská knihovna, dílo 5.

Anthologie bulharské poesie. Přel. A. Leštov, Fr. Kožík. Brno: Sdružení bulharských zemědělských akademiků „Canko Bakalov“, 1930.

Bulharské ohlasy : výbor z bulharské poesie lidové i umělé s dodatkem o zemi a lidech. Vybral a přeložil Antonín Bend. V Praze : Dědictví Komenského, 1933.

Bulharská poezie 20. století. Přel. Jarmila Urbánková s Danuší Hronkovou. Praha: Odeon, 1983.

Мост. Двадесет български поети на чешки език в превод на Лудмила Кроужилова. Янко Бъчваров (ред.). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996.